

IRÁNYTŰ INTÉZET

„Ki őrzi az őrzőket?”¹

1. rész

„A legfontosabb alapok, melyeken mind az új, mind a régi, úgyszintén a vegyes eredetű egyeduralkodók nyugszanak: a jó törvények és a jó hadsereg. És mert elképzelhetetlen, hogy jó törvényeket találjunk ott, ahol nincs haderő, ahol pedig jó a hadsereg, szükségszerűen a törvények is jók...”²

Jó törvények és jó hadsereg. Két alapvető követelmény az állammal szemben, melynek megvalósulása után egy jól működő országot kap(hat)unk. Az „éleslátásáról” elhíresült Niccoló Machiavelli szerint e két kritérium összefügg, mi több, egymást elősegítve, egymást generálva kell, hogy létezzenek az állam életében.

Gondolatindító idézetünk a Fejedelem című könyvben található, melyben a gondolkodó leírja a mindenkori uralkodónak (fejedelemnek), hogy milyen is az ideális hadsereg. Némiképp egyszerűsíti a képletet, ha egyeduralkodómról van szó, hiszen ez esetben a hadsereg kifejezetten a mindenkori uralkodó alá van rendelve. Az uralkodó ebben az esetben a hadsereg része, s az államé is egyben. Az állam és a fegyveres erők egyensúlyának érvényre juttatásában ezért az uralkodó a legfontosabb láncszem, ha tetszik a mérleg nyelve. Ha túl erős a hadsereg, a társadalom, vagyis az állam látja kárát, de ha a társadalom túlságosan nagy hatalmat gyakorol a hadsereg fölött, az elveszíti valódi funkcióját, vagyis képtelenné válik az állam védelmére.

Állam kontra hadsereg? Napjaink ez a kérdés még fontosabbá vált, mint a középkor derekán. Alapvető problémaként fogalmazhatjuk meg azt, hogy míg a Fejedelemben, ahol az előbb említett uralkodó a mozgatórugó a két világ között, addig korunkban ez a fontos fogaskerék hiányzik. Az indok: a demokrácia. Az ismert amerikai gondolkodó, Francis Fukuyama a Szovjetunió bukása után arra a következtetésre jutott, hogy *„az emberiség az ezredév vége felé haladva, a parancsuralkodás és a szocialista tervgazdaság kettős csődje folytán egyetlen olyan ideológia maradt a porondon, amely egyetemes érvényre tarthat számot: a liberális demokrácia”*.³

¹ Az ókori gondolkodó, Platón tette fel a kérdést az Állam őreivel kapcsolatban.

² Niccoló Machiavelli: A fejedelem; Cartaphilus Könyvkiadó; Budapest; 2006; 60. oldal

³ Francis Fukuyama: A történelem vége és az utolsó ember; Európa Könyvkiadó; Budapest; 1994.; 78. oldal.

Mára azonban világossá vált, hogy Fukuyama tévedett. Az általa emlegetett „unalom évei” még igen csak távol vannak. Így ez a rendszer – a népuralom – sok minden más mellett a mindenkori fegyveres erőkre is rányomja sajátos bélyegét. A feladat tehát továbbra is a kellő egyensúly megteremtése. A vezető – legyen fejedelem, király, vagy diktátor – hiányát a rendszer különféle módon, módszerekkel próbálja kiegyensúlyozni, melyeket összefoglaló néven civil-katonai kapcsolatoknak hívunk, mely egyúttal cikkem fő témáját testesíti meg. Írásom során megpróbálom a biztonságpolitika ezen igen vitatható pontján egyfajta magyarázatot adni arra, hogy lehetne a megfelelő egyensúlyt fenntartani a civil világ és katonai élet között.

A cikk első részében a civil oldalt fogom nagyító alá venni, mely során a hadtudomány elméleti megközelítései után nemzetközi példákon keresztül megvizsgálom a kormányzat fellelhető eszközeit, lehetőségeit a fegyveres erőkkel szemben.

A civil ellenőrzésről...

A fegyveres erők helyét és szerepét a társadalomban, az adott államban mindig a „civil ellenőrzés” fogalmával fémjelzik. A probléma gyökere azonban onnan ered, hogy kielégítő módon, a kellő részletességgel még sosem magyarázták meg a fogalom valódi jelentését.

Kiindulási pontunk az az állítás, miszerint a civil ellenőrzés olyan és akkora mértékben valósul meg, amilyen mértékben csökkenti a fegyveres erők hatalmát. Ha csökkentik a katonai csoportok hatalmát, akkor magától értetődik a kérdés, miszerint hogyan és milyen módon vihető ez végbe? Két válaszlehetőség létezik: **a; szubjektív civil ellenőrzés**; mely a civil hatalom maximalizálásával, valamint a **b; objektív civil ellenőrzés**; a katonai professzionalizmus „növelésével” jár. A katonai hatalomminimalizálásnak legegyszerűbb módja, ha valamely civil csoport hatalmát megnöveljük, maximalizáljuk. Ez a szubjektív civil ellenőrzés. Fontos azonban tudnunk, melyik civil csoport birtokolja a hatalmat, hiszen így a hadsereg eszközzé válhat az adott csoport érdekeinek kiszolgálásához, mely természetesen nem mindig azonos a társadalom érdekeivel⁴. Így a civil ellenőrzés a legkülönbözőbb bűnöket leplezheti azáltal,

⁴ Példaként lehetne felhozni a hitleri Németország létrejöttét és bizonyos szempontból annak „sajátos” működését.

hogy az irányító hatalmat akarják birtokolni. A szubjektív civil ellenőrzés így a civil csoportok közötti hatalmi viszonyokkal áll kapcsolatban. Huntington szerint a „szubjektív civil ellenőrzést változatos történelmi megnyilvánulásai során egyes adott kormányintézmények, társadalmi osztályok és alkotmányos formák hatalmának maximálásával azonosították.”⁵

A kormányintézmények által gyakorolt civil ellenőrzés a XVII. – VXIII. században jött létre. Itt elsősorban a Korona ellen alakult ki a „civil ellenőrzés”, ugyanis ekkor még a mindenkori király tartotta ellenőrzése alatt a fegyveres szerveket, s a parlamenti csoportok hangoztatták a kontroll „intézményét”, mint egy eszközként a király hatalma ellen. Mivel azonban a király is – modern értelemben véve – civil volt, így nem a civil hatalmat akarták erősíteni, hanem a fegyveres erők feletti parlamenti ellenőrzést. A parlamenti ellenőrzést viszont nem a katonai hatalom csökkentésére, hanem a királyi hatalom aláaknázására akarták felhasználni. A társadalmi osztály által gyakorolt ellenőrzés az újkori európai társadalmakban volt jellemző. Ezekben a társadalmakban ugyanis az arisztokrácia és a burzsoázia harcolt a fegyveres erők feletti ellenőrzésért. Így valamennyi osztály – de általában az arisztokrata/konzervatív és a liberális elveket valló csoportok – megpróbálta azonosítani a civil kontroll intézményét saját érdekeikkel így megragadva a hatalmat a hadsereg felett.

Végül létrejött az alkotmányos forma által gyakorolt civil ellenőrzés, mely legfontosabb jellemzője, hogy csak alkotmányos formában – általában demokrácia – képes a kontroll megfelelni azoknak a szabályoknak melyeket a civil érdekek támasztanak. Jelen esetben ugyanis sokan egyenlőségjelet tesznek a civil ellenőrzés és a demokratikus kormányzat közé, valamint a katonai ellenőrzés és a totalitárius rendszerek közé. Demokráciában ugyanis a meggyőzés és a kompromisszum hatja át a politikát, míg abszolutista országokban az erőszak és a kényszer jelenik meg.⁶

Így – legalábbis sokan ezt állítják – a katonák a totalitárius rendszerekben jóval erősebbek, mint egy demokratikus országban. Huntington azonban nem teljesen ért egyet az előzőekben papírra vetett tézisekkel, ugyanis szerinte előfordulhat az is, hogy egy demokratikus alapelvekre épülő országban a katonák bizonyos mértékig aláássák a civil

⁵ Samuel P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó; Budapest; 1994. 86. oldal

⁶ Dr. Lükő Dénes: A demokratikus államokban a civil-katonai kapcsolatok legfontosabb jellemzői, törvényi és intézményi háttere, levonható következtetések
Forrás: http://portal.zmne.hu/download/konyvtar/digitgy/nek/2003_2/02_luko.pdf (2015.08.05.)

ellenőrzést, s jelentős politikai hatalomra tesznek szert. (Lásd az Amerikai Egyesült Államok a második világháborúban.) S szerinte az a lehetőség sem kizárható, hogy autoriter rendszerben a katonák szerepe csökkenjen az által, hogy ha a tisztikart egymással versengő csoportokra osztják, vagy ha mondjuk párthadsereget vagy különleges erőket állítanak fel. Továbbá, ha figyelembe vesszük az olyan kormányzati módszereket, mint a terror, megfélemlítés, konspiráció, erőszak, mely szintén civil eszközök és szintén a katonai hatalom csökkentését célozzák meg. Mindent összevetve tehát azt mondhatjuk, hogy a szubjektív civil ellenőrzés egyik rendszernek sem kizárólagos tulajdonsága.

A szubjektív civil ellenőrzés tárgyalása után térjünk is rá az objektív civil ellenőrzésre, melynek fő iránya a katonai professzionalizmus maximálása. Kiindulási pontunk egy olyan politikai rendszerrel rendelkező állam, mely elősegíti a professzionális magatartás és szemlélet kialakulását a tisztikar személyi állományában. Jelen esetben a civil ellenőrzés másodlagossá válik, ami azt jelenti, hogy a civil ellenőrzés a katonák „civilé tételével” éri el a kívánt kontrollt: *„az objektív civil ellenőrzés antitézise a katonák részvétele a politikában: a civil ellenőrzés úgy csökken, ahogyan a katonák egyre inkább részt vesznek az intézményi, osztály- és alkotmányos politikában.”*⁷

Az objektív civil ellenőrzés a minimalizálást a hadsereg professzionalizálásával szeretné elérni. Így valamennyi civil csoporthoz képest a legalacsonyabb katonapolitikai hatalmi szintet eredményez végső soron, de egyúttal deklarálja azt a központi elemét, mely szükséges a fegyveres erők létéhez. Így egy olyan hivatásos tisztikart kapunk, melynek mind felkészültsége, mind harcereje készen áll arra, hogy teljesítse a hatalmon lévő „civil” csoport utasításait.

Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy függetlenül attól, hogy az adott államban szubjektív, vagy objektív kontrollal találkozunk, a civil ellenőrzés legfontosabb feltétele, követelménye a katonai hatalom minimalizálása és a civil ellenőrzés maximalizálása.

Ahhoz azonban, hogy teljes képet kapjunk a civil kontroll problematikájáról, szükséges elmerülnünk, szükséges megismernünk a másik oldalt, vagyis a fegyveres erők „lehetőségeit”, a hadsereg engedelmességének sajátosságait, melyet a következő cikkem fog tárgyalni.

⁷ Samuel P. Huntington: A katona és az állam; Zrínyi Kiadó – Atlanti Kutató és Kiadó; Budapest; 1994. 88. oldal